

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Морей Тетяни Василівни
«Історико-правові виміри становлення та розвитку наукових основ
системи медичної допомоги населенню
Київської губернії (кінець XVIII – початок 60-х рр. XIX ст.)»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 – Історія та археологія**

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами

В умовах загострення економічної та екологічної ситуації в Україні сьогодні одним із найважливіших пріоритетів державної політики має стати розв'язання проблеми надання належної медичної допомоги населенню. З цією метою владою заплановано проведення низки заходів, спрямованих на підвищення якості медичного обслуговування та його доступності. Але наразі питання вирішення поставлених перед медичною галуззю завдань при її реформуванні ще потребує розробки конкретних шляхів досягнення даної мети. З огляду на це особливо важливим є звернення як до власних традицій, так і до європейського досвіду. А тому вивчення становища медицини в одній із найбільших українських губерній – Київській – у кінці XVIII – на 60-х рр. XIX ст. є важливим для усвідомлення закономірностей та специфіки становлення системи охорони здоров'я в окремих регіонах.

Дисертанткою було проаналізовано процес становлення та розвитку системи медичної допомоги населенню Київської губернії, виокремлено соціально важливі для нашого часу питання, зокрема: нормативно-правове забезпечення медичної галузі, функціонування та фінансування закладів охорони здоров'я, організація праці медичного персоналу, санітарно-епідемічний нагляд та діяльність санітарно-епідеміологічних служб тощо.

Вивчення такого досвіду, з'ясування можливостей його використання сьогодні має сприяти виявленню оптимальних підходів до

формування державної політики в медичній галузі на регіональному рівні. Все це обумовлює актуальність даної роботи.

Дисертаційне дослідження було виконане відповідно до програми наукових досліджень і є складовою частиною тематичного плану Університету Григорія Сковороди в Переяславі: «Соціальні зміни та політичні процеси в Україні XIX – початку XXI ст.» (державний реєстраційний номер 0112U005220).

Таким чином, можна підсумувати, що дисертаційне дослідження Т. В. Морей актуальне, воно має важливе наукове і практичне значення та відповідає профілю спеціалізованої вченої ради.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

За результатами проведеного аналізу дисертаційної роботи Т. В. Морей можна стверджувати, що отримані авторкою наукові положення і висновки є достатньо обґрунтованими, поставлену мету досягнуто, завдання виконані у повному обсязі. Висновки до дисертації логічно сформульовані, а їхній зміст повною мірою розкриває основну сутність виконаного дослідження.

Текст дисертації подано структурно пов'язаними між собою чотирма розділами, які характеризуються логічною послідовністю і достатнім рівнем аргументованості основних змістовних положень. Тематика розкривається в проблемно-хронологічному порядку: кожна частина роботи презентує аналіз певної проблеми, що мала місце в кінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX ст.

Перший розділ «Стан наукового розроблення проблеми, джерельна база та методологія дослідження» присвячений огляду наукової літератури та архівних джерел з теми дисертації. У роботі Т. В. Морей наведена історіографія є багатоплановою за тематикою досліджень та за рівнем опрацювання проблеми. Дисертантка відзначає, що перші спроби

проаналізувати історію медицини та київської охорони здоров'я припадають ще на імперський період, коли висвітлювалися проблеми соціально-економічного, етнографічного розвитку Російської імперії загалом та Київської губернії зокрема. Ці роботи заклали підвалини подальших досліджень основних напрямів розвитку нормативно-правового регулювання медичної галузі (с. 29). Відмічається недостатня увага радянських дослідників до даної проблематики, а також політична заангажованість робіт того періоду (с. 31).

Джерельна база дисертації є різноплановою та репрезентативною, вона представлена різними типами історичних документів і матеріалів, більшість із яких вводиться до наукового обігу вперше. З метою висвітлення історико-правових проблем Т. В. Морей опрацювала як документи 9 фондів Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, так і матеріали державного архіву Київської області (с. 57).

Відповідно до предмета, мети та дослідницьких завдань наукової роботи було обрано сукупність методів дослідження: загальнонаукових, спеціальних, джерелознавчих, загальноісторичних та міждисциплінарних. Одним з важливих джерел стала інтелектуальна спадщина визнаних учених, серед яких виокремлено науковий спадок учених України та тих дослідників, які свої теоретико-методологічні та практичні здобутки втілювали на теренах нашої держави.

У другому розділі дисертації «Нормативно-правові засади медичної допомоги населенню Київської губернії наприкінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX ст.» показано, що означений період здебільшого характеризується низьким рівнем соціального забезпечення та охорони здоров'я населення (с. 64). Законодавча база, що стосувалася даної галузі, формувалася повільно. Її ревізія тривала 4 роки – із квітня 1828 р. по травень 1832 р., коли було затверджено Зведення законів Російської імперії.

Згідно з результатами дослідження, саме у цей період зароджуються елементи державної програми медичного забезпечення і соціальної підтримки у випадку хвороби людей з низьким матеріальним рівнем (с. 68). Починаючи з 1797 р. в губерніях, у тому числі і в Київській, були організовані лікарські управи, які фактично завідували системою і цивільної, і військової медицини (с. 74).

У роботі зазначається, що зі зміною адміністративно-територіальних кордонів Російської імперії одночасно були впроваджені спеціальні державні установи – прикази громадського опікування, які мали діяти в інтересах усіх соціальних станів населення (с. 78).

Як встановила Т. В. Морей, фінансування медичної допомоги населенню здійснювалося з таких джерел: державна скарбниця; надходження від оплати медичної допомоги приватними особами і становими товариствами; міський бюджет; добровільні пожертвування (с. 88).

Таким чином, як показано у дослідженні, становлення законодавчих актів пройшло кілька етапів і завершилося формуванням системи державного регулювання медичного обслуговування населення (с. 103).

У розділі 3 «Утворення та функціонування мережі медичних установ в Київській губернії» дисертанткою доведено, що організація медичної допомоги населенню в Київській губернії залежала від соціально-економічного розвитку країни. До запровадження міського і земського положення медичні заклади – лікарні – розташовувалися переважно у містах і підпорядковувалися приказам громадського опікування.

Окрім того, з 1835 р. в м. Києві розпочали свою роботу водолікувальні установи, які в середньому обслуговували 114 осіб щороку. Подібні установи функціонували і в інших повітах Київської губернії, які належали поміщикам, на чиїх землях були відкриті джерела мінеральних вод (с. 116).

Як свідчать результати дослідження, зі збільшенням чисельності армії у другій половині XVIII ст. в різних містах Російської імперії почали засновуватись польові шпитали. Так, у Києві військовий шпиталь було засновано в 1755 р. (с. 117). Окрім державних, у містечках і селах Київської губернії було влаштовано 12 лікарень приватних осіб і товариств.

Розвиток промисловості та виникнення нових галузей призвели до концентрації робітників у фабрично-заводських закладах, що, у свою чергу, поставило питання про їхнє соціальне та медичне обслуговування (с. 125). В дисертації показано, що медичні установи відкривалися при різних закладах. Зокрема, у м. Умані функціонувала лікарня при училищі землеробства й садівництва, а в м. Києві для студентів було засновано лікарню при Університеті св. Володимира. Фабричні та заводські лікарні розташовувалися в селах і містечках губернії, і відкривалися вони переважно при цукрових заводах (с. 122).

Як підкреслює Т. В. Морей, одним із видів медичної допомоги населенню Київщини було створення мережі аптечних закладів. Вони розвивалися як торгові підприємства зі спеціальними виробничими приміщеннями, де виготовляли ліки, ветеринарні препарати, косметичні засоби (с. 140). При цьому більшість медичних препаратів завозили з-за кордону, зокрема з Франції, Німеччини, Англії та інших країн (с. 144).

В останньому, четвертому розділі дисертації «Наукове забезпечення медичної галузі і генерація медиків Київської губернії наприкінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX ст.» йдеться про те, що на початку XIX ст. в Україні почала складатися система вищої медичної освіти, що значною мірою було пов'язано з діяльністю медичних факультетів у Харківському й Київському університетах, роботою науковців, лікарів і студентів у наукових, навчальних і клінічних установах (с. 154). Також, як зазначає

дисертантка, одним із первинних етапів підготовки кваліфікованих кадрів було відкриття фельдшерських шкіл (с. 165).

Аналіз наведених у роботі джерел дає підстави вважати, що середина XIX ст. є часом виникнення основних лікарських, фармацевтичних та інших медичних товариств на території Київської губернії. Медичні товариства ставили завдання сприяти науково-медичній обізнаності своїх членів, стимулювати їх колегіальне зближення, публікувати наукові праці. Закономірно, що перші лікарські наукові товариства з'явилися у великих містах Російської імперії, зокрема, Санкт-Петербурзі, Москві, Києві, Одесі, Харкові (с. 169).

Т. В. Морей підкреслює, що простір професійних та інформаційних комунікацій того періоду характеризувався розвиненістю спеціальних установ та зародженням медичних періодичних видань. Стали формуватися вітчизняні наукові школи, друкувалися перші авторські вітчизняні підручники у ключових (в т. ч. – нових) галузях медичних наук: фізіології, топографічній та фізіологічній анатомії, хірургії, терапії (с. 201).

До медичної спільноти Київської губернії дореформеної доби, згідно з результатами дослідження, відноситься плеяда видатних учених, які стали світочами не лише вітчизняної, а і європейської науки. Вони були основоположниками наукових напрямів, формували основні ідеї національної клінічної медицини. У цьому розділі описано науковий доробок визначних діячів, лікарів, які свого часу створювали систему охорони здоров'я в Київській губернії, зокрема таких, як М.І. Пирогов, В.О. Караваєв Ф.С. Цицурін, С.П. Алфер'єв, Ф.Ф. Мерінг тощо. Також у дисертації надана персонально-професійна характеристика діяльності медиків Київської губернії в розвитку наукової, науково-практичної та масової комунікації. З'ясовано, що із середовища київської медичної спільноти вийшли видатні організатори системи охорони здоров'я.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях

Наукова новизна дослідження полягає, насамперед, у тому, що у дисертації вперше здійснено комплексний історико-правовий аналіз системи медичної допомоги населенню Київської губернії наприкінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX ст.

Як свідчать результати дисертації, в цілому вивчення історії медичної спільноти кінця XVIII – початку 60-х рр. XIX ст. на теренах Київської губернії ще й досі перебуває на початковій стадії, яка вирізняється евристичним пошуком, нагромадженням фактографічного матеріалу та першими спробами його систематизації (с. 199). А тому аналізоване дослідження є суттєвим доробком щодо заповнення цієї прогалини та має беззаперечну цінність як перше всебічне висвітлення даної тематики.

Слід зазначити, що всі матеріали і висновки дисертації знайшли відображення у надрукованих дисертанткою наукових статтях, а також у доповідях, виголошених на кількох конференціях. Основні положення дисертації ідентичні змісту представленої анотації.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

У даному дисертаційному дослідженні порушень норм академічної доброчесності не виявлено. Використання ідей, цитат і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

Зауваження та дискусійні проблеми

Загалом на фоні позитивної оцінки дисертаційної роботи Т. В. Морей хотілося б висловити деякі зауваження та побажання. Так, при формулюванні об'єкта і предмета дослідження варто було б визначити перший з них, як більш загальний, а другий – конкретніший. Наприклад: об'єктом дослідження можна вважати формування нормативно-правової

бази медичної галузі, становлення, розвиток і функціонування системи медичного обслуговування населення Російської Імперії наприкінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX ст., тоді як предметом дослідження – трансформації в організації та становленні системи медичної допомоги населенню Київської губернії в означений період.

По-друге, висновки до дисертаційного дослідження надто розширені і переобтяжені інформацією, значна кількість наведеного у них матеріалу дублює фрагменти тексту роботи. Окрім того, у висновку 7 прізвища деяких учених-медиків (М.І. Козлов, В.О. Караваєв, Ф.С. Цицурін та інші) згадуються двічі або й тричі.

По-третє, кількість спеціальних термінів, вжитих авторкою в роботі, не є значною, а тому не потребує окремого глосарію, але, тим не менш, деякі з них вимагають роз'яснення. Так, терміни «гезель» – аптекарський помічник (с. 149), «кокторія» – кімната для виконання фармацевтичних робіт (с. 140) та «кантоністи» – солдатські діти (с. 91) мають пояснення в дисертації, тоді як інші, наприклад, «семіютика» (с. 160), «варшавські лікті» (с. 102), «вільдунгенська вода» (с. 117), «експлоративний кабінет» (с. 164), – залишилися без роз'яснення їхнього значення, що дещо ускладнює сприйняття матеріалу.

Окрім того, подекуди в тексті зустрічаються повтори, як-от: щодо неприпустимості вимагання лікарськими працівниками подарунків і грошей йдеться на сс. 77, 85, 99; інформація про надання грошової допомоги студентам університету купцем А. Бродським наводиться на сс. 102 і 184 тощо.

І, нарешті, інколи мають місце помилки при наведенні ініціалів: Е. Едгардт замість Ф. Едгардт, с. 192; Я. Яворський замість Ф. Яворський на с. 197, а також не зовсім коректний переклад з російської мови, наприклад: «грудна клітка» замість «грудна клітина» (с. 126), «в більший

мірі» замість «більшою мірою» (с. 128), «поверх штату» замість «понад штату» (с. 115) тощо.

Але висловлені вище зауваження не є суттєвими, мають здебільшого рекомендаційний характер і не знижують загальної позитивної оцінки представленої роботи.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки

Дисертаційна робота Морей Тетяни Василівни «Історико-правові виміри становлення та розвитку наукових основ системи медичної допомоги населенню Київської губернії (кінець XVIII – початок 60-х рр. XIX ст.)» є завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для пізнання історії вітчизняної медичної науки та освіти.

Вона повністю відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (zareєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки зі спеціальності 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач кафедри
філософії та історії науки і техніки
Державного університету інфраструктури
та технологій МОН України

В. М. Гамалія

**ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ**
Підпис: *Гамалія В.М.*
Засвідчує: *Лав. Бур...*

Лав. Бур...